
МЕТОДИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

УДК 373.2+373.3]:502/504
DOI 10.31654/2663-4902-2019-PP-4-39-44

Бобро Л. В.

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Бобро А. А.

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки, початкової освіти
та освітнього менеджменту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

**НАСТУПНІСТЬ У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

У статті розглядається актуальна проблема сьогодення – формування екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Авторами статті здійснено аналіз різних наукових підходів до визначення поняття "екологічна компетентність", її особливості у старшому дошкільному та молодшому шкільному віці. Доведено, що саме дана вікова категорія є сприятливою для набуття знань про природу, розуміння взаємозалежностей у природному середовищі, формування у дітей емоційно-ціннісного ставлення до природного світу.

Авторами визначено найважливіші складові компоненти екологічної компетентності старших дошкільників та молодших школярів: знання про природне середовище та взаємодії у природному довіллі; усвідомлення себе частиною великого світу природи; здатність до посильної природоохоронної діяльності.

Аналізуються питання створення предметного середовища у закладі дошкільної освіти та початкової школи щодо ознайомлення дітей з природою та формування у них екологічної компетентності. Визначено основні елементи еколого-розвивального середовища в ЗДО: екологічна стежина, куточок природи, ділянка ЗДО. Розкрито сутність наступності у формуванні екологічної компетентності у дітей молодшого шкільного віку. Визначено основні особливості процесу формування екологічної компетентності учнів початкових класів: основною формою ознайомлення молодших школярів з природою є урок природознавства; важливим критерієм формування досліджуваного явища є його особистісна значущість для учнів; важливість систематичності використання екологічно спрямованого матеріалу, регулярне його застосування на уроках з різних предметів; природоохоронні відомості мають бути не уривчасті й розрізнені, а впорядковані в певну, логічно побудовану, завершену систему.

Ключові слова: екологічна компетентність, наступність, куточок природи, ділянка ЗДО, урок природознавства, екологічне виховання, старший дошкільник, молодший школяр.

Постановка проблеми. Сучасне екологічне становище все частіше непокоїть людей усієї планети. Кожного дня з'являється нова інформація щодо негативних наслідків людської діяльності в природі або негативний вплив на неї: отруєння водою, повітря, землі, вирубка лісів, знищення флори і фауни, наслідки Чорнобильської катастрофи, стихійні лиха, які спотворюють життя, клімат і рельєф по всій планеті. Результатом такого втручання є масштабні пожежі, затоплення країн, надмірна посушлива або, навпаки, дощова погода, поява незвичних природних явищ у

різних куточках планети. Тому варто задуматись, що ми залишимо після себе наступним, молодшим, поколінням.

Для того щоб змінити екологічне становище на краще, необхідно формувати екологічну компетентність у дітей з дошкільних років. Дитина повинна відчувати відповідальність за природу як загальнолюдську й національну цінність, розуміти, що саме природний світ становить основу її життя на землі, навчити застосовувати гуманний принцип природокористування. Нині одним із напрямків національного виховання є формування екологічної компетентності, культури, гармонії у відносинах людини і природи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема створення середовища, яке б забезпечувало розвиток, виховання і навчання дітей, піднімалася у науковій спадщині відомих педагогів. Її пропагували свого часу Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фребель, С. Френе, М. Монтессорі, А. Макаренко, С. Шацький, В. Сухомлинський. Питання розвивального середовища й нині є одним із пріоритетних у роботі з дітьми (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, Л. Лохвицька, Т. Поніманська та ін.). Цілком очевидно, що у створенні розвивального середовища особлива роль відведена природі (Н. Горобаха, Н. Лисенко, В. Маршицька, С. Ніколаєва, З. Плохій, Г. Тарасенко та ін.), адже природне довкілля збуджує емоції і почуття дитини, народжує переживання, які у руках мудрого педагога стають інструментом доторку до дитячої душі.

Результати аналізу сучасних наукових досліджень Г. Беленької, Н. Глухової, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохій, О. Половіної, Н. Рижової, Л. Руденко, Н. Яришевої та ін. засвідчують, що формування екологічного світогляду відбувається поетапно, починаючи з дошкільного віку та протягом всього життя людини. У своїх наукових працях вищевказані автори намагалися, з одного боку, узагальнити поняття "екологічної компетентності", а з іншого – розкрити більш конкретно.

Методичні та теоретичні аспекти формування екологічної компетентності молодших школярів висвітлено у наукових працях Т. Байбари, Н. Бібки, О. Біди, Т. Гільберт, О. Савченко, Г. Тарасенко та інших. У дослідженнях вищих авторів доведено необхідність формування природничих компетентностей у дітей молодшого шкільного віку.

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми наступності у формуванні екологічної компетентності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Поняття "екологічна компетентність" почало використовуватись у межах української екологічної освіти. Згідно з визначенням С. Шмалей, екологічна компетентність – "це головна мета і результат екологічної освіти дітей, здатність до оцінювання екологічних проблем" [1].

У науковій праці Г. Беленька, Т. Науменко та О. Половіна зазначають, що екологічна компетентність дошкільника є складовою частиною його життєвої компетентності та становить конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування та їх дотримання [2].

Схожі складові екологічної компетентності дошкільників визначає Н. Ошуркевич: знання про природне середовище Землі та взаємодії у природному довкіллі; усвідомлення себе частиною великого світу природи; здатність до потужної природоохоронної діяльності: збереження, догляд та захист природного довкілля; готовність дотримуватись правил доцільного природокористування, чистоти природного довкілля, заощадливого використання природних багатств [3].

Більшість учених, що досліджують особливості розвитку та діяльності дітей старшого дошкільного віку, наголошують, що діти цієї вікової категорії здатні зрозуміти та проявляють зацікавленість у боротьбі з екологічними проблемами сучасності. Науковці Н. Глухова, Н. Горобаха, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохій та ін. зазначають, що становлення екологічного світогляду починається в період дошкільного дитинства, а саме, коли у процесі навчально-виховної діяльності закладаються основи світорозуміння, екологічної свідомості і практичної взаємодії з природою [2].

Українські науковці С. Павлюк, Л. Русан та Г. Колосінська роблять акцент на застосуванні екологічної стежинки у ЗДО та подають наступне визначення: "екологіч-

на стежина – це завчасно визначений маршрут по певній місцевості, на якому розташовані унікальні та типові для даної місцевості об'єкти: різні групи рослинності, водойми, пам'ятки природи, характерні форми рельєфу тощо". Надалі автори звертають увагу на те, що "екологічна стежина забезпечує можливість ознайомлення дітей із довкіллям на основі безпосереднього контакту, залучення їх до особливих видів практичної діяльності. Відчуваючи аромат трав, прохолоду води і сухість піску, прислухатися до співу птахів і шарудіння тварин, вчить ліпше пізнавати себе та бути відповідальними за власні вчинки" [4].

Згідно з підходом Н. Яришевої, куточок природи – традиційний елемент внутрішнього еколого-розвивального середовища закладів дошкільної освіти, проте його оформлення і зміст набувають нової специфіки, пов'язаної із завданнями екологічної освіти дошкільників. Вона вважає, що спостереження і діяльність у куточку живої природи тісно пов'язані з доглядом за мешканцями кутка природи; він збуджує думку, сприяє встановленню доступних розумінню дітей зв'язків. Куточок природи виконує функцію маленької лабораторії, де проводяться нескладні досліди, здійснюються довготривалі спостереження за розвитком рослин і тварин [5].

Велику роль у створенні природного середовища в закладі дошкільної освіти Н. Яришева відводить ділянці. Вони зазначають, що ділянка закладу дошкільної освіти – це місце не лише для ігор, прогулянок і занять, а й для безпосереднього спілкування з природою. Тут збагачується чуттєвий досвід дітей. На ділянці дошкільників ознайомлюють із сезонними явищами і змінами у житті представників рослинного і тваринного світу, а також неживих об'єктів природи, організують тривалі спостереження за ростом рослин і поведінкою тварин. Все це значно розширює світогляд дітей, збагачує їх знаннями про довкілля, виховує у них бережливе ставлення до природи й уміння бачити в ній красу [5].

Як було зазначено вище, екологічна компетентність формується поступово. Тому наступним етапом є початкова школа. Даний етап не менш важливий, ніж попередній та наступні, має свої завдання, умови формування екологічної компетентності. Екологічна компетентність формується здебільшого на уроках природознавства.

Молодший шкільний вік сприятливий для розвитку в учнів основ екологічної культури. Самою природою обумовлено соціальне призначення дитинства – адаптація дитини до природи і суспільства, здатність брати відповідальність за свої вчинки перед людьми, рослинним і тваринним світом. Початкова школа дає можливість сформувати пізнавальний потенціал екологічних знань для подальшої бази вивчення природничо-математичного циклу, виховувати особистість, яка усвідомлює місце людини у довкіллі, через ознайомлення з рослинним і тваринним світом, розкриття взаємозв'язків і взаємозалежностей у природі, вивчення та дослідження куточків рідного краю [6].

Становлення в учнів початкових класів екологічної компетентності визначається змістом та характером (ступенем складності) знань про природу. Це повинні бути знання екологічного змісту, які відображають основні взаємозв'язки природних явищ.

Л. Липова, Т. Лукашенко, В. Малишев наголошували, що важливою умовою формування екологічної компетентності є перетворення зовнішніх мотивів і стимулів на внутрішні мотиви особистості, що сприятиме формуванню природобезпечної діяльності без контролю із зовнішнього боку. Треба довести до відома тих, хто навчається, що сучасні тенденції розвитку взаємодії суспільства і природи підтверджують справедливості прогностичної ідеї нашого співвітчизника В. І. Вернадського про становлення біосфери як сфери свідомого, гармонійного перетворення людиною природного оточення. Вона несумісна з антропогенною деградацією природного середовища. Тому однією з перших ознак створення ноосфери буде ліквідація небезпеки глобальної екологічної кризи, збереження життя на Землі, оптимальний взаємозв'язок усіх компонентів природної, соціальної і технологічної сфер [7].

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що екологічну компетентність пов'язують із набуттям учнями: а) системи знань про навколишнє середовище (соціальне і природне у їх взаємозв'язку і взаємозалежності); б) практичного досвіду

використання знань для вирішення екологічних проблем на локальному й регіональному рівнях; в) прогнозуванням відповідної поведінки й діяльності у професійній сфері й побуті; г) потребою спілкування з природою та бажанні брати особисту участь в її відновленні та збереженні.

Для формування екологічної компетентності А. Захлебний рекомендував дотримуватися принципів екологічної освіти та виховання: взаємозв'язок глобального, національного та краєзнавчого підходів; принцип співпраці; принцип прогностичності; принцип міждисциплінарності; принцип єдності теорії і практики; принцип безперервності; єдності інтелектуального й емоційного сприймання навколишньої дійсності у практичній діяльності з її збереження, догляду за нею і поліпшенню її якісного та кількісного складу [8].

Згідно з підходом С. Дерябо, у процесі добору змісту екологічно спрямованого матеріалу важливим критерієм є також його особистісна значущість для учнів. Реалізація цієї вимоги забезпечується кількома шляхами: залученням учнів до добору даного матеріалу для уроку. Так, учні можуть робити (за власним вибором) невеликі повідомлення про охорону місцевих рослин, тварин; добирати ілюстрації, виготовляти малюнки. Ще один шлях – вільний вибір учнями відповідних об'єктів для спостережень з наступним обговоренням у класі їх результатів; врахування учителем змісту й обсягу пізнавальних інтересів учнів [9].

В. Вербицький звертає увагу на важливість систематичності використання екологічно спрямованого матеріалу. І зазначає, що дана умова забезпечується його регулярним застосуванням на багатьох уроках з різних предметів: природознавство, рідна мова, ознайомлення з навколишнім, читання, образотворче мистецтво і т. ін. Причому природоохоронні відомості, що опрацьовуються, мають бути не уривчасті й розрізнені, а впорядковані в певну, логічно побудовану, завершену систему. Тобто, починаючи навчальний рік, учитель має чітко визначити обсяг екологічних знань та вмій, який необхідно засвоїти учням [10].

Висновки. Таким чином, питання екологічної обізнаності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з сучасними проблемами навколишнього середовища є, беззаперечно, актуальною. Більшість науковців доводять, що саме даний вік дітей є сприятливим для формування в них екологічної компетентності. Важливим аспектом є поступовість вирішення проблеми формування досліджуваного явища: починаючи з дошкільного віку, продовжуючи в молодшому шкільному. Процес формування екологічної компетентності має свої особливості на кожному віковому етапі. Вони визначаються у постановці завдань, створенні розвивального природного середовища в закладі дошкільної освіти та початковій школі та виборі форм, методів і засобів за допомогою яких успішно реалізується процес формування екологічної компетентності у старших дошкільників та молодших школярів.

Література

1. Шмалей С. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2008. 64 с.
2. Беленька Г. В., Науменко Т. С., Половіна О. В. Дошкільнятам про світ природи: метод. посіб. для вихователів дітей дошк. віку. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. 115 с.
3. Ошуркевич Н. Сучасні педагогічні технології формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку. *Педагогічний процес: теорія і практика. Серія "Педагогіка"*. 2018. № 1–2. С. 60–61.
4. Павлюк С. Ю., Русан Л. С., Колосінська Г. І. Мандруємо екологічною стежиною: дослідницько-експериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі. Тернопіль: Мандрівець, 2014. 168 с.
5. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1993. 255 с.
6. Волкова А. С. Екологічне виховання школярів. Київ: Знання, 1985. 46 с.
7. Липова Л., Лукашенко Т., Малишев В. Екологічна компетентність особистості в умовах фундаменталізації освіти. *Український науковий журнал "Освіта регіону"*. 2012. № 3. С. 246.

8. Бобылева Л. Д. Подготовка будущего учителя к организации внеучебной работы по формированию экологической культуры школьников. *Экологическое образование в России: теоретические аспекты*. Москва, 1997. С. 157–159.

9. Дерябо С. Д. Методологические проблемы становления и развития экологической психологии. *Психологический журнал*. 1996. № 6. С. 4–18.

10. Вербицкий В. В. Соціально-педагогічна модель екологічної освіти в міських школах. *Еколого-натуралістична творчість: наук.-метод. вісник*. 2000. № 1. С. 6–10.

References

1. Shmaliei, S. (2008). *Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti shkolariv* [Formation of ecological competence of students]. Kyiv: Pedagogichna dumka [in Ukrainian].

2. Bielenka, H., Naumenko, T., Polovina, O. (2013) *Doshkilniatam pro svit pryrody: metodychni posibnyk dlia vykhovateliv ditei doshkilnoho viku* [Preschoolers about the world of nature] Kyiv: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].

3. Oshurkevych, N. (2018). Suchasni pedahohichni tekhnolohii formuvannia pryrodnycho-ekolohichnoi kompetentnosti ditei doshkilnoho viku [Modern pedagogical technologies of formation of natural and ecological competence of preschool children] *Pedahohichni protsesy: teoriia i praktyka – The pedagogical process: theory and practice*, 1–2, 60–6 [in Ukrainian].

4. Pavliuk, S., Rusan, L. & Kolosinska, H. (2014). *Mandruємо ekolohichnoiu stezhynoiu: doslidnytsko-eksperymentalna diialnist ditei doshkilnoho viku v pryrodі* [We travel the ecological path: research and experimental activity of preschool children in nature]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].

5. Yarysheva, N. (1993). *Metodyka oznaiomlennia ditei z pryrodoiu* [Methods of familiarizing children with nature]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

6. Volkova, A. (1985). *Ekolohichne vykhovannia shkolariv* [Ecological education of students]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

7. Lypova, L., Lukashenko, T. & Malyshev, V. (2012). Ekolohichna kompetentnist osobystosti v umovakh fundamentalizatsii osvity [Ecological competence of the individual in the conditions of fundamentalization of education] *Ukrainskyi naukovyi zhurnal "Osvita rehionu" – Ukrainian scientific journal "Education of the region"*. 3, 246 [in Ukrainian].

8. Bobileva, L. (1997). Podgotovka budushchego uchitelya k organizatsii vneuchebnoy raboty po formirovaniyu ekologicheskoy kul'tury shkol'nikov [Preparation of the future teacher for the organization of extracurricular activities on the formation of the ecological culture of schoolchildren]. *Ekologicheskoe obrazovanie v Rossii: teoreticheskie aspekty – Environmental education in Russia: theoretical aspects*. Moscow [in Russian].

9. Deryabo, S. (1996). Metodologicheskie problemy stanovleniya i razvitiya ekologicheskoy psikhologii [Methodological problems of the formation and development of environmental psychologists]. *Psikhologicheskii zhurnal – Psychological journal*. 6, 4–18 [in Russian].

10. Verbytskyi, V. (2000). Sotsialno-pedahohichna model ekolohichnoi osvity v miskykh shkolakh [Socio-pedagogical model of environmental education in urban schools]. *Ekoloho-naturalistychna tvorchist – Ecological and naturalistic creativity*. 1, 6–10 [in Ukrainian].

Бобро Л. В.

кандидат педагогических наук, преподаватель кафедры дошкольного образования Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

Бобро А. А.

преподаватель кафедры педагогики, начального образования и образовательного менеджмента Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя

Преимственность в формировании экологической компетентности старших дошкольников и младших школьников

В статье рассматривается актуальная проблема сегодняшнего дня – формирование экологической компетентности у детей старшего дошкольного и младшего школьного возраста. Авторами статьи проведен анализ научных подходов к определению понятия "экологическая компетентность", ее особен-

ности в старшем дошкольном и младшем школьном возрасте. Анализируются вопросы создания предметной среды в учреждении дошкольного образования и начальной школы по ознакомлению детей с природой и формирования у них экологической компетентности. Определены основные элементы эколого-развивающей среды в учреждении дошкольного образования и основные особенности процесса формирования экологической компетентности учеников начальных классов.

Ключевые слова: экологическая компетентность, преемственность, уголок природы, участок в учреждении дошкольного образования, урок естествознания, экологическое воспитание, старший дошкольник, младший школьник.

Bobro L. V.

candidate of Pedagogical Sciences (PhD), a teacher of the Department of Preschool Education of Gogol State University of Nizhyn

Bobro A. A.

candidate of Pedagogic Sciences (PhD), a teacher of the Department of Pedagogics, Elementary Education and Educational Management of Gogol State University of Nizhyn

Continuity of the environmental competence training for senior preschoolers and primary school children

The article deals with the current problem of the environmental competence and its training for the children of preschool and primary school age. The authors of the article analyze various scientific approaches to the definition of the concept of "environmental competence" and its senior preschool and primary school age specific features. It has been proved that this particular age is favorable for acquiring knowledge about the nature, understanding environmental interdependencies and the formation of children's emotional and value attitude to the environment.

The authors identify such essential components of senior preschool children and primary school children's environmental competence as the knowledge of the environment and its interactions; self-awareness as part of the great world; and basic environmental and conservation activities.

The research makes the main emphasis on investigating the issue of creating a subject environment in the institution of preschool education and elementary school to familiarize children with the environment and to form their environmental competence. The main elements of this subject environment are defined as "an ecological path", pets' corner and a preschool garden. The article reveals the essence of continuity of primary school students' environmental competence formation. The analysis confirms the following features of the environmental competence formation: Science lessons are the main form of introducing environment to primary schoolchildren; a personal significance is an important criterion for the training; the systematic use of environmentally friendly material and its regular use at different lessons is essential; the information about environment should not be separated and fragmented, but ordered in a specific, logically constructed and complete system.

Key words: environmental competence, continuity, pets' corner, preschool garden, Science, ecological education, senior preschooler, primary schoolchildren.